

УДК 821.161.2'06-31.09(092)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/73-2-36>

Сніжана НОВАК,

orcid.org/0000-0001-8423-1655

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української літератури та теорії літератури
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) *snizhana.n@dspu.edu.ua*

РОМАН ВАСИЛЯ ШКЛЯРА «ТРОЩА»: ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ДОМІНАНТНИХ МОТИВІВ

Статтю присвячено аналізу роману Василя Шкляра «Троща» (2017), а саме: виявленню домінантних мотивів у творі на історичну тематику. Детально розглянуто порушені письменником проблеми зради та вірності присязі, честі й безчестя; готовності впасти в боротьбі за незалежність самостійної України та жадоби життя і намагання врятуватися хоч би й ціною приречення на тортури та смерть побратимів по зброї; віри в неадекватність самопожертви досвідчених повстанців і тяжкої зневіри через несилу подолати незліченну кількість підступних, диких у своїй нещадній жорстокості московитів-червонопогонників; двообою добра і зла у свідомості представників підпілля ОУН–УПА, які опинилися в межовій ситуації в часі найскладнішого періоду протистояння більшовицькій владі виснажених боями та поріділих через зради рядів українських патріотів в 1947 році. Наголошено, що письменник набув досвіду творення художньої прози на історичну тематику, яка спирається на оповіді очевидців про бойові дії, на ґрунтовні дослідження документів з архівів. Вказано, що сюжет роману «Троща» нелінійний, що В. Шкляр надає перевагу оповіді від першої особи, незважаючи на те, що це ускладнює перехід з одного часу чи простору в інший. Акцентовано, що психологічні портрети ключових образів-персонажів ретельно продумані, вивірені, переконливі: герої-повстанці не ідеалізовані, а лють автора на ворогів не приміщує воєнної хитрості чи ситуативної поблажливості останніх. Доведено, що в романі про діяльність Української Повстанської Армії прозаїк порушує екзистенційні питання, на які немає простих відповідей. Розглянуто психологізм творення образів-персонажів, багатогранність їхніх характерів. Відзначено, що прозаїк показує роздвоєння особистості в окремих героїв та описує причини розколотого «Я» кожного з них, доводячи: причиною такого стану є численні хвороби цілого поневоленого суспільства, як це було в підрадянській Україні. Наголошено: гостросюжетності роману письменник досягає не карколомними подіями, а оповідацьким хистом.

Ключові слова: домінантні мотиви, тема зради, психологізм, роздвоєння особистості, концепція, вибір і відповідальність, потенційний пласт тексту.

Snizhana NOVAK,

orcid.org/0000-0001-8423-1655

PhD in Philology,

Associate Professor at the Department of Ukrainian Literature and Theory of Literature
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) *snizhana.n@dspu.edu.ua*

VASILY SHKLYAR'S NOVEL "TROSHCHA": INTERPRETATION OF DOMINANT MOTIVES

The article is devoted to the analysis of Vasyl Shklyar's novel "Troshcha" (2017), namely: the identification of dominant motives in the work on historical themes. The problems of treason and loyalty to the oath, honor and dishonor raised by the writer are considered in detail; the readiness to fall in the struggle for the independence of an independent Ukraine and the desire for life and the effort to save oneself, even at the cost of being sentenced to torture and the death of comrades in arms; faith in the worthlessness of the self-sacrifice of experienced insurgents and severe despair due to the inability to overcome the innumerable number of insidious, wild in their merciless cruelty Muscovites-red fighters; the duel between good and evil in the minds of underground representatives of the OUN-UPA, who found themselves in a borderline situation during the most difficult period of opposition to the Bolshevik government, exhausted by battles and thinned out by the betrayal of ranks of Ukrainian patriots in 1947. It is emphasized that the writer has gained experience in creating fiction on historical topics, which is based on eyewitness accounts of combat operations, on thorough research of documents from the archives. It is indicated that the plot of the novel "Troshcha" is non-linear, that V. Shklyar prefers a first-person narrative, despite the fact that it complicates the transition from one time or space to another. It is emphasized that the psychological portraits of the key characters are carefully thought out, verified, and convincing: the rebel heroes are not idealized, and the author's fury against the enemies does not diminish the latter's military cunning or situational

condescension. It is proved that in the novel about the activities of the Ukrainian Insurgent Army, the novelist raises existential questions to which there are no simple answers. The psychologism of the creation of images-characters, the multifaceted nature of their characters is considered. It is noted that the novelist shows the split personality of individual heroes and describes the reasons for the split "I" of each of them, proving that the cause of this condition is the numerous diseases of an entire enslaved society, as it was in sub-Soviet Ukraine. Emphasized: the writer achieves the dramatic plot of the novel not by heart-breaking events, but by storytelling flair.

Key words: *dominant motives, theme of betrayal, psychologism, split personality, concept, choice and responsibility, potential layer of the text.*

Постановка проблеми. Незаперечна затребуваність романів В. Шкляра на історичну тематику спонукає літературознавців вивчати феномен популярності творів про останні сто років боротьби українців проти московської орди. З огляду на це, інтерпретація домінантних мотивів роману «Троща» (2017) В. Шкляра є потрібною та дуже актуальною.

Аналіз досліджень. Творчість В. Шкляра перебуває в полі зору багатьох літературознавців. К. Родик здійснив стислий огляд всієї романістики письменника. Я. Голобородько проаналізував «чоловічу» прозу Шкляра. А. Вегеш вивчала інформаційний потенціал літературно-художніх псевдонімів роману «Троща». Рецензії на повстанський роман «Троща» написали Н. Герасименко та Я. Поліщук. М. Карасьов оприлюднив «Замітки до роману Шкляра "Троща"». В. Буда проаналізував лексичні засоби творення емоційності в мові романів «Чорний Ворон» і «Троща». С. Жила запропонувала методика вивчення роману «Троща» на семінарському занятті у виші. За творами В. Шкляра написано чимало дисертацій і кваліфікаційних магістерських робіт.

Мета статті – виявити домінантні мотиви роману «Троща» В. Шкляра та здійснити їх інтерпретацію. Розглянути порушені письменником проблеми зради та вірності присязі; честі й безчестя; готовності загинути за незалежність України та жадоби життя і намагання врятуватися за всяку ціну.

Виклад основного матеріалу. Назва роману «Троща» В. Шкляра має подвійне смислове навантаження: фітонім «троща» буквально означає величезні зарості очерету в плавнях мальовничої річки Стрипи на Тернопільщині, а символічно – руйнацію життя молодих вояків, що гинули через обов'язок боронити рідну землю. Цю трощу влаштували московити, які приїхали на нашу землю знищувати осередки українського спротиву радянській владі. Письменник набув досвіду творення художньої прози на історичну тематику, яка спирається на оповіді очевидців, на ґрунтовні дослідження документів з архівів чи наданих учасниками визвольних змагань, їхніми нащадками. Скриптор настільки занурився в епоху, що

жив нею, і, за словами польської літературознавиці Д. Уліцької, «твір як об'єктивізована експресія був лише засобом, що уможливив доступ до психічних переживань творця» (Уліцька, 2007: 119). Використання історичних матеріалів суттєво обмежує свободу творчості, політ фантазії митця, впливає на художність письма. У «Трощі» прототипом провідника Лемеша став Василь Кук – визначний діяч ОУН, «який після загибелі Романа Шухевича став головним командиром УПА» (Шкляр, 2017: 122). Реальними особами були зображені у творі Олександра Паєвська (псевдо Оріся) та її син Юрій (псевдо Жук). «Але предмет мистецтва є художнім тільки тоді, коли він нереальний. (...) Реальна людина і її портрет – це абсолютно різні речі: ми цікавимося або тим, або іншим», – вважав іспанський філософ Х. Ортега-і-Гасет (Ортега-і-Гасет, 1994: 243).

За твердженням В. Шкляра, жоден історик не дорікнув йому тим, що в його твори закралася неправда. Звернення прозаїка до патріотичної тематики зумовлене тим, що «в нас немає літератури, яка робила б з нас націю», тобто її замало, тому письменник «поставив перед собою завдання створити цикл романів про російсько-українську війну на різних етапах нашої історії» (Шкляр, 2017: 280). Особливу нішу в сучасній літературі займають художні версії періодів збройної боротьби УПА, «хлопців з лісу», що, завдяки придуманим ними криївкам, 15 років чинили спротив більшовицькій владі на українських землях. Шкляр не був першим письменником, який звернувся до теми звитяги УПА: ще в 1993 році бандерівська тема прозвучала у творі Р. Федоріва «Єрусалим на горах», а Р. Іваничук (на чийх «Мальвах» і «виріс» Шкляр-письменник) у 2006 році написав тетралогію «Вогненні стовпи», в якій відтворив «настрій народу під час боротьби УПА за незалежність» (Іваничук, 2013: 506). Іваничук устами персонажа тетралогії Мирона мовить: «Нині треба писати прямим текстом про те, що пережив народ, щоб наші нащадки не подумали колись, бува, що вільна Україна народилася, немов Афродита з морської піни...» (Іваничук, 2013: 494). А в «Єрусалимі на горах» Р. Федоріва взяті за епіграф слова митрополита Іларіона, звернені до Бога, є

надзвичайно актуальними сьогодні, в часі повномасштабної війни з московськими зайдами: «І поки стоїть світ, ... не передай нас у руки чужих, щоб не прозвався город Твій полоненим городом, ... щоб не сказали сусіди: де є Бог їхній?» (Федорів, 1993: 3). Обидва твори цих відомих авторів не мали такої реклами та розголосу, які є в романів В. Шкляра. «Без реклами тяжко на світі жити» (Шкляр, 2017: 90), – мовить Місяць, протагоніст «Трощі». Так чи інак – у дослідженнях дискурсу жертвовної боротьби ОУН–УПА досі не бачимо надміру скрупульозного аналізу компонентів безпрецедентного героїзму, звитяги, сподівань бандерівського підпілля здобути «хоч синам, як не собі кращу долю в боротьбі» (І. Франко). Нині Україну боронять нащадки тих, які, вцілівши в радянських концтаборах, розповіли своїм дітям і онукам, що історія повторюється, що ненависть московитів до Української держави – поняття стале в віках, що в ХХІ ст. наші захисники зазнають в полоні тих самих тортур, провокацій, вербувань, про які писали І. Багряний в романі «Сад Гетсиманський», Б. Антоненко-Давидович в повісті «Смерть»; що на окупованих територіях знову віє затхлою атмосферою, зображеною М. Хвильовим у повісті «Санаторійна зона», і тій «атмосфері» ніщо не заважає перерости в жахаючу дійсність, відображену в повістях Т. Осьмачки «План до двору» та «Ротонда душоубців». І лише неймовірна відвага та самопожертва Збройних сил України віддаляє нас від жахів нового етноциду або Голодомору, правдиво змальованого в романі «Чорторій» з художньої епопеї М. Олефіренка «Пора цвітіння терну». Тому тема боротьби українського народу з московськими загарбниками вельми начасна, як злободенним є художнє осмислення проблеми вірності та зради, честі та безчестя в умовах протистояння українців цій «армії здичавілих» ХХІ століття.

Сюжет роману «Троща» нелінійний. Бойові дії осередків українського підпілля у творі розгортаються в 1947 році. Цю дату засвідчують записи протоколів допиту в романі та світлина на згадку, датована 1947 роком Стодолею (Василем Мандзюком). А сучасні вже 50-річному протагоністові Місяцеві події (після його повернення з 25-річного заслання) відбуваються в 1972–1973 рр. Прямою вказівкою на це є розповідь Жука (Юрія Паєвського) про нову хвилю арештів українських дисидентів: «Чули-сьти, знов наших садять, – сказав Жук. – Пішла нова хвиля. (...) То значить, що нас бояться, тому й ховають за дріт» (Шкляр, 2017: 319). Як свідчать тогочасні документи, «...лише 12–14 січня

1972 року співробітники КДБ УРСР у Києві та Львові арештували 14 осіб. Операція «Блок» була спрямована проти людей, які дозволяли собі... виготовлення і поширення самвидаву» (Шурхало, 2024). Впродовж 1972–1973 років заарештували близько 90 дисидентів, серед яких були В. Стус, І. Світличний, Є. Сверстюк, Л. Плющ, В. Чорновіл, І. Дзюба, Ір. Калинець та десятки інших. Недарма у «Трощі» головний герой Місяць згадує про «хлопців у чорних плащах», кількість яких на вулицях індустріального міста «перевищує соціальне замовлення чи потребу» – провокацій на душу населення було чимало... Агенткою з примусу та з відома Місяця стає навіть його наречена-галичанка Стефа: її зобов'язали доносити на неблагонадійного колишнього бандерівця.

У «Трощі» оповідачем виступає головний герой твору – референт служби безпеки ОУН (есбіст) на псевдо Місяць. В. Шкляру подобаються оповіді від першої особи, хоча, зазначає прозаїк, це ускладнює перехід з одного часу чи простору в інший. «Але такий підхід дозволяє письменникові бути гранично щирим і тримати найтісніший контакт із читачем» (Шкляр, 2017: 278). Життєвий шлях Місяця стає зв'язною ланкою між двома сюжетними лініями в романі: першою, побудованою на документах і спогадах про діяльність підпільників УПА, виписаною рельєфніше завдяки стереоскопічному баченню давніх подій, та другою, що пов'язана з подіями в «місті на Дніпрі» (в якому нескладно впізнати зросійщене Запоріжжя, куди фатум закинув Місяця) – більш схематичною, де зовсім не показано життя важливих в долі головного героя постатей: Волошки, Броза, Влодка. Письменник пояснює це так: «Я не намагаюся у своїх історичних романах максимально розкрити психологію героїв, бо у мене зовсім інші завдання. Хоча в «Трощі» цього психологізму, може, аж забагато. А взагалі, я не впевнений, що основна чеснота літератури – показати трансформацію персонажів» (Шкляр, 2017: 278). Шкляр надає перевагу «гіперпсихологічним книжкам – тим, які змінюють психологію не героя, а читача» (Шкляр, 2017: 274–275).

В. Пахаренко називає психологізм однією з головних властивостей мистецтва (поряд з антропоцентризмом, естетизмом, образністю, надкласовістю, націоцентризмом), завдяки якій найбільшу увагу те мистецтво зосереджує на дослідженні глибин душі внутрішньо суперечливої людини, яка одночасно належить до двох світів: духовного та матеріального. «Тому цілковиту рацію має М. Хвильовий, коли твердить, що надзавдання митця – виявити подвійність осо-

бистости, показати її справжнє, розколоне “Я”» (Пахаренко, 2002: 84). Своїми творами «Я (Романтика)», «Санаторійна зона» Хвильовий довів, що так зване шизофренічне роздвоєння особистості найбільше проявляється там, де наявні численні хвороби цілого поневоленого суспільства, як це було в підрадянській Україні.

В романі «Троща» В. Шкляра мотив роздвоєння особистості присутній у розкритті образу колишнього досвідченого есбіста Стодолі-Василя, що вимушено, заради порятунку, перейшов на бік ворога, але не видав нікого зі своїх, водячи за ніс енкаведистів, обіцяючи їм голову провідника Буревія, якого насправді не збирався вбивати, а лише викликати на зустріч і довести, що його, Стодолю, обмовили безпідставно. В довірливій розмові з нареченою Волошкою-Михасею Василь зізнається, що чувається опосередковано причетним до «всипи» (зради) трощі: вороги знайшли в мертвого провідника записку, в якій Стодоля писав, що в червні повстанці переберуться в трощу. Водночас Стодоля змушує Міська стати агентом МГБ (емгебістом), і хоча Місько відразу доповідає про це есбістам ОУН, йому наказують тимчасово стати подвійним агентом.

Роздвоєння читач спостерігає і в душі Михасі-Волошки, яка обіцяла Василеві-Стодолі власноруч застрелити його у випадку, якби той зрадив їхню українську справу. Але коли так і сталося, дівчина не в змозі ані виконати погрозу самотужки, ані доповісти про зраду СБ ОУН, ані пристати на пропозицію Стодолі покинути все і втекти з ним на схід України. Тому Михася внутрішньо готова до розплати за зраду Організації. Важливу роль тут відіграють і мотиви кохання та обов'язку (вірності ОУН-УПА), які суголосні з екзистенціалістською проблемою вибору та відповідальності і стосуються двох закоханих пар: Стодоля – Волошка, Місько (Пасічник) – Веселка (Марія Мандзюк). Про перебіг взаємин закоханої пари Стодоля – Волошка читач дізнається з протоколу допиту Волошки слідчим СБ ОУН Місяцем. Лінія кохання Місько – Веселка у творі не розкрита: про ці стосунки кількома словами повідомляє повстанець Сірко, якого Місько попросив передати золоту обручку Веселці-Марії в разі його смерті. Вимушений подвійний агент гине під час виконання невдалого атентату Стодолі. Місько усвідомлював, що втратить кохану Веселку, яка була рідною сестрою Стодолі, і загине сам. Але незаплямована честь і вірність декалогу націоналіста для героя важливіші за все. А от закоханий у Волошку зрадник Броз, на чіих руках кров невідомо скількох побратимів, роздвоєння особис-

тості не відчував. Він рятує від розстрілу Михасю руками свого охоронця Змія, а власне життя – ціною «всипи». Автор не розповідає про життя Броза після «загибелі» в Струсівському лісі, але читач сам спроможний дійти потрібного висновку: юда служив системі вірно, бо дослужився до офіцерського звання, був нагороджений медаллю, похований з почестями... Не «заломлені» колишні бандерівці того всього не мали – це одразу зрозумів у перших рядках роману протагоніст Місяць.

Оповідач Місяць – це досвідчений, уважний до деталей есбіст із твердими переконаннями, але «м'яким серцем», наділений витримкою, вмінням помічати найменші порухи душ друзів і ворогів. Його життєва дорога – це серія здобутків і втрат. А втрачати довелося багатьох: провідника Бондаренка, побратимів Міська, Сірка, Броза; кохану Улю-Зорю, поруч з якою він вперше відчув, що в нього є серце; таємну симпатію – Волошку. Новий період життя після заслання дарує Місяцеві доброзичливого начальника Миколу Довбню, кохану дружину Стефу, давно не баченого друга Жука (Юрія Паєвського) і бездомного собаку Кріса. Впродовж цілого роману оповідач Місяць розплутує моток різноманітних переживань, пов'язаних із дружбою, коханням, докорами сумління, емпатією, загрозою голодної та холодної смерті, звістками про чергові «всипи» та смерті побратимів; з тягарем очікування: чеканням повернення з завдання пропалого товариша (Міська), який міг би, але не виявився зрадником; очікуванням бою, яке було психологічно важчим, ніж сам бій (облава у трощі, атентат Стодолі, «всипа» у Струсівському лісі). За висловом М. Слабошпицького, кожна людина стає «горбатою» своєю професією. Не оминули такі «викривлення» і Місяця. Споглядання ним у полоні в більшовиків світлин з мертвими побратимами (Брозом, Сірком, Змієм, Сулимою, Сомом, Вербою), чії спотворені смертю лики змушували впізнавати емгебісти (фото загиблих були потрібні для звіту про їхню смерть), викликали в нього несприйняття надісланої батьком світлини мертвої мами, яка на засланні, у Красноярському краї, відійшла в засвіти. Місяць не розумів, нащо люди роблять такі світлини.

Пам'ять оповідача роману «Троща» зберегла десятки імен живих і мертвих побратимів по зброї з сотень «Холоднорців», «Лісовиків», «Чорноморців», «Риболовців». Твір дуже густонаселений. Історії життя та боротьби одних персонажів виписані досить докладно, других – схематично, третіх лише згадано поіменно – їхні долі залишаються в потенційному пласті тексту. Автор змальовує повстанців молодими людьми, залюбленими

в художню літературу, образне слово, українську пісню: Сірко перечитував і цитував напам'ять уривки з «Мазепи» Б. Лепкого: «Невеличкий числом, але сильний духом гурток людей... душ чистих і чесних, які жертвували... усім... ради ідеї...» (Шкляр, 2017: 378); Броз декламував рядки віршів В. Сосюри: «Тіні... губи... мрійна шаль... в небі місяць і печаль» (Шкляр, 2017: 143) або «Кров – у щоки, кров – у скроні... Сніг... і тіні лав... На протягнену долоню перстень я поклав...» (Шкляр, 2017: 182); Дзідзьо-Чайка мав чудовий голос, співав пісню, рядок з якої звучить лейтмотивом упродовж усього твору: «Вітер трощу гойдає, з гнізда чайку зганяє...» (Шкляр, 2017: 284), Місяць знався на поезії «зеленого євангеліста» Антонича, молодомузівця В. Пачовського: «Оркестра грала нам сумне: забудь мене, забудь мене...» (Шкляр, 2017: 144). У криївках, де жили Місяць, Місько та Сірко, завжди були книжки, патефон із платівками.

Прозаїк «делегував» оповідачеві власну звичку заходити на цвинтар в незнайомому населеному пункті, куди закидала потреба чи цікавість: там прізвища на надгробках «стрельцов-маладцов, сініцин-куніцин» свідчили про те, як нещадно нищили український генофонд московити. Чим менше українських прізвищ було на могилах, тим більшої наруги зазнав той край від московської орди. Місяць, який після заслання не мав права повертатися додому, на Галичину, опинився на цвинтарі великого промислового міста і на одному з надгробків угледів знайомі прізвище та ім'я: Михайло Степанович Тимчак, чия «загибель» Місяць на власні очі бачив 25 років тому у Струсівському лісі (до останніх сторінок твору читач не знає, що Михайло Тимчак – це і є Броз). Але надпис на габро над могилою свідчив, що після інсценізованої «смерті» Михайло прожив ще двадцять три роки. Саме цим епізодом потрясіння внаслідок розкриття таємниці «всипи» у Струсівському лісі, де через несправну гранату не загинув, а потрапив у полон Місяць, де полягли найвідданіші ОУН–УПА вояки: генеральний хорунжий Сулима, його охоронці Сом і Верба, товариш Місяця Сірко, охоронець Броза Змій, і, як гадалося, Броз, розпочинається ретардований плин сюжету.

Домінантним мотивом роману «Троща» Василь Шкляр заявив «зраду». Твір складається з трьох частин із промовистими назвами: «Зрада», «Слідство», «Вирок». Це мало реалістичне підґрунтя: і в тодішньому житті, й у художньому творі ті, кому залишалися лічені секунди до загибелі, до арешту, тортур, заслання, і ті, хто вижив

після «всипи», і їхні нащадки прагнули знати ім'я ймовірного юди. Головний герой твору, Місяць, ховаючись у трощі від «шміраків» (зневажлива назва енкаведистів), міркував: «Це була зрада. «Хто? Хто?» – свердлила мене невідчепна думка, і навіть тоді, коли я, знеможений, впадав у сон, у голові пульсувало: хто, хто, хто?» (Шкляр, 2017: 72). Побратим Місяця Місько теж постановив собі знайти «внутрішника» (зрадника), через якого в трощі загинули крайовий референт СБ, провідник Корнило та його охоронець Пластун, підпільники Голий, Шпак, Лоза, Стодоля (останній, як з'ясувалося згодом, лише лежав серед мертвих, вимазаний свинячою кров'ю). Місько мовив: «...Треба шукати і юду. Поки його не знайдемо, ми всі ходитимемо замінованим полем із зав'язаними очима» (Шкляр, 2017: 87). Коваль Васюта, який активно допомагав повстанцям, сказав: «Тепер нікому не можна вірити. Всяк рятує себе по-своєму» (Шкляр, 2017: 74), – коли через «внутрішника» впала «всипана» криївка на Драгоманівці, де переховувалися провідник Шах, його друкарка Ольга, двоє охоронців і друг Сокіл. Це був не перший випадок «всипи». «Внутрішник» видав криївку в селі Вівся, де курінний Бондаренко разом з повстанцями Рисем, Ліщиною, Вірою та Остапом змушені були пострілятися. Французький дослідник Е. Дюркгайм писав: «... Мотиви, які лежать в основі деяких видів альтруїстичного суїциду, майже в незмінному вигляді становлять основу тих вчинків, які прийнято вважати моральними» (Дюркгайм, 1998: 288). Такої ж думки дотримувалися представники українського підпілля, бо йшлося насамперед про безпеку інших вояків ОУН–УПА, яких захоплені в полон могли мимоволі видати ворогові, божевільючі від тортур московських «братів». Не випадково слова Бондаренка: «Працювати і гідно вмерти!», – звучать рефреном у свідомості протагоніста впродовж твору: не один хотів наслідувати героїчну боротьбу відважного курінного. Це свідчить і про авторитет бойового командира, і про величезну шкоду, якої завдавали завербовані агенти МГБ. Надія на визволення від більшовицької навали згасала, втрата сотень побратимів змушувала слабших духом переходити на бік численного ворога, а есбістів – вдаватися до жорстоких методів очищення своїх рядів від більшовицьких агентів.

Не розкриваючи псевдо Михайла Тимчака, якого Місяць назвав своїм другом, В. Шкляр вправно втримує напруженість сюжету до останньої сторінки. Тому читач спершу може припускати, що зрадником став ще один із друзів

Місяця – Місько (Пасічник). Бо «Пасічник» – це міг бути додатковий позивний. Реципієнта збиває з пантелику також звістка про те, що Стодоля змусив Міська підписати заяву про відречення від ОУН–УПА. І лише смерть Міська після замаху на атентат Стодолі доводить вірність цього молодого чоловіка своєму кодексу честі. Таким чином, пошуки «внутрішника» у творі тривали. На питання, чому стільки зрадників було в лавах ОУН–УПА в 1947 році, В. Шкляр відповідав: через величезну зневіру в результатах боротьби та через бажання вижити – це створювало підґрунтя для роздумів про «зраду, яку не можна виправдати, але можна зрозуміти» (Громадська, 2017). В. Агеєва зазначала, що для людини, яка живе під імперським гнітом, «поняття зради й вірності втрачають однозначність і не завжди надаються до чіткого розрізнення. (...) Для представників колонізованої нації співіснування з переможцями означає неunikність компромісів і необхідність примирити непримиренні за нормальних умов ціннісні настанови. Так, людина в кайданах ходить інакше, аніж без них» (Агеєва, 2020).

Психологізм роману зосереджений на внутрішній боротьбі між добром і злом у душах тих відданих справі ОУН–УПА повстанців, яких охопило розчарування. В таких умовах служба безпеки ОУН мусила бути особливо пильною та нещадною до провокаторів. Прозаїк не уникає жорстоких сцен розправи над цілими сім'ями зрадників на Степку (місці для страти) у «Трощі». Мотив зради в романі «Троща» тримається на вчинках Броза; Стодолі; Гака (Олексія Пронишина, дядька Стодолі); Сума (Ярослава Мандзюка, брата Стодолі); Веселки; Анни Сенів-Мандзюк (матері Стодолі, Сума, Веселки і малого Влодка, яка погрожує «всипати» всіх повстанців з помсти за страту синів Василя та Ярослава); Волошки; Кліма (зрадив Орісю, Жука та інших); Дзідзя-Чайки (37-річного Івана Качура, найстаршого серед вояків); а також схематично зображених вуйка Теодора; командира «стрибків» Петра Мілонького; санітарки Магдаліни; агентів Арсена, Сокири, Остапа. На вербування «внутрішників» енкаведисти не шкодували грошей, розглагольствуючи про «мир». Але Є. Маланюк не дарма писав, що «...російська імперія – війна! І при тім послідовно-систематична» (Маланюк, 2008: 74). Однак багато хто з повстанців не встояв перед спокусою «легалізації».

Мотив непохитної стійкості реалізований в образах Місяця, Сірка, Міська; головного командира УПА Леміша; Бондаренка, Корнила, Пластина; Сулими, Сома, Верби, Орісі, Жука; зали-

шення Стрийка; в'язня радянського концтабору Івана Семенюка; хуторян, які переховували, рятували, годували вояків ОУН–УПА: коваля Васюти, Матвія та Юстини Очкусів. Сторінки героїчної боротьби УПА зберігають в собі нескорений дух української нації. УПА діяла та виживала за підтримки населення краю. Мету і завдання діяльності ОУН–УПА того періоду чітко окреслив ідеолог українського націоналістичного руху ХХ ст., Степан Бандера: «Втримування повстанських форм і розмірів боротьби в наступні повоєнні роки, після 1947 року, було надто важке і вже не кінцеве. Як міжнародня ситуація, так і внутрішнє становище в СРСР почали входити в стан відносної стабілізації на довший час. Після широкого розповсюдження ідей і акцій визвольної революції, найважливішим завданням було забезпечити існування і дію революційних сил на довший час, щоб вони надмірно не вичерпались і щоб іскра боротьби не згасла» (Бандера, 2008: 342).

Концепцію подальшої боротьби, необхідності збереження патріотичних сил в романі «Троща» озвучує колишній в'язень радянських концтаборів, Юрій Паєвський (Жук). Для нього боротьба не закінчилася, він вірить, що злочинці будуть покарані, а «українська справа» вирішена на нашу користь. Жук не втратив навиків конспірації, він адаптувався до законів системи, поки не настала можливість її подолати. Син замордованого старшини армії УНР Дениса Паєвського і страченої більшовиками зв'язкової ОУН–УПА Олександри Паєвської, тоді ще 17-річний сирота Юрій постановив собі, що знайде юду на псевдо Клим, а потім відшукає могилу матері. Старшому товаришеві Місяцю, з яким не бачився 18 років, Жук оповідає новини: «Є дані, що контора знов візьметься за бандерівців... Захід протестує проти репресій інтелігенції. Щоб відвернути увагу від процесів над інакодумцями, кагебістам треба змішати все до купи й показати світові, що вони карають не правозахисників, а націоналістів-убивць...» (Шкляр, 2017: 320). Кагебісти «через наново відкриті обставини» ув'язнювали бандерівців, які щойно повернулися з заслання. І саме про небезпеку цих «наново відкритих обставин» Юрко приїхав попередити Місяця. Агента Кліма Жук знайшов у Києві. Юрій також викрив ще одного «внутрішника» – вуйка Теодора, якому більшовики, щоб відвести від нього підозру есбістів, свого часу дозволили вбити біля сільради уповноваженого МГБ. Згодом Теодор викладав у лісотехнічному інституті, мав помешкання в центрі Львова, як і належало прихвостневій радянської системи. Жук був сповнений оптимізму та енергії: «Гадаєте,

лише КГБ не спить? Е, ні, шановні, СБ також працює. Надійде час, і ми ще спитаємо, почім кози на Лук'янівському базарі» (Шкляр, 2017: 324). Чоловік вірив у пробудження національно свідомих сил і продовження боротьби за незалежність України. Устами Паєвського автор вселяє в читача віру в те, що в ХХІ ст. московська імперія впаде. Залишилося недовго почекати: «Іноді ліпше працювати потиху. СБ це вміє» (Шкляр, 2017: 325), – стверджував Жук. І Місяць, і Жук у романі наділені всіма необхідними цінностями, які становлять основу моральної самосвідомості особистості: навіть у концтаборах вони накопичували почуття внутрішньої свободи, не втратили совість, зберегли гідність. Юрій як каталізатор пробуджує в Місяцеві приспані з необхідності думки про продовження боротьби, яку наново розпочали ті «наші», за яких знову взялася контора, за висловом Жука. Паєвський організував однодумців, про що інформує Місяця: «Ну, я долучив людей, знайомих, друзів, і все виявилось значно простіше, ніж до того мені здавалося» (Шкляр, 2017: 324). Звісно, що це мусили бути перевірені люди. Письменник зумів вловити колорит і відчути запах епохи, вивчити повстанський побут і влучно застосувати в романі галицький діалект. Автор говорив, що мав на меті наснажити роман «елементами детективу, еротики й трилера». Він також зазначив, що твори на історичну тематику не мають розголосу за кордоном, бо чим глибше національне коріння тексту, тим важче його перекласти (Шкляр, 2017: 280).

Висновки. Таким чином, В. Шкляр у романі про діяльність УПА порушує екзистенційні питання, на які немає простих відповідей, а також актуальні проблеми національної ідентичності персонажів, їхньої участі в процесі відновлення історичної справедливості. Не поділяємо думки Т. Кохановської та М. Назаренка, які, порівнюючи

творчість Шкляра (ще до «Трощі») лише з Акуніним (?!), дійшли висновків: «Естетична модель, запропонована Шкляром, – безперспективна і (сподіваємося) не плідна, ідейна – підкреслено спрощена. Те, що Шкляр пропонує як відповіді, насправді є питаннями, ба навіть викликами» (Кохановська, Назаренко, 2012: 229). Перефразовуючи цитату з «Вогненних стовпів» Р. Іваничука, можемо сказати: «Цей роман не має композиційних меж, він без початку і кінця – як наша історія...» (Іваничук, 2013: 495). В. Шкляр виступає літописцем виснажливої боротьби українського підпілля з більшовицькою владою в найтяжчий для УПА період. Гостросюжетності письменник досягає не карколомними подіями, а оповідацьким хистом. Протагоніст твору Місяць – гідне поповнення галереї персонажів історичної прози митця. Образ цього повстанця – своєрідне «передчуття» прозаїком найкращих рис героїв сучасної російсько-української війни. Автор, тримаючи інтригу, веде читача шляхами роздумів над домінантними мотивами роману: вірності та зради; кохання та обов'язку; роздвоєння особистості та непохитної стійкості, цілісності; вибору та відповідальності; боротьби між добром і злом у душах тих повстанців, яких охопило розчарування; мотивом продовження боротьби за незалежність України. Психологічні портрети ключових образів-персонажів ретельно продумані, вивірені, переконливі: герої-повстанці не ідеалізовані, а лють автора на ворогів не применшує воєнної хитрості чи ситуативної поблажливості останніх. В. Шкляр не ставить перед собою завдання дати чіткі відповіді на всі питання, він змушує читача мислити, самотужки шукати пояснення вчинкам, подіям, словам і наслідкам, тобто пройти шляхом пошуковця, як це зробив сам письменник. Символічні образи твору перегукуються з актуальними проблемами сьогодення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агеева В. Ідентичність підпорядкованих: двійництво, маскування і «зрада» // Український тиждень. Ч. 37 (669) від 20.09.2020. URL: <https://tyzhden.ua/identychnist-pidporiadkovanykh-dvijnytstvo-maskuvannia-i-zrada/>
2. Бандера С. Перспективи Української Революції: Третє репринтне вид. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2008. 712 с.
3. Громадська Л. Василь Шкляр презентував роман про УПА. 21.11.2017. URL: <https://ukrnationalism.com/news/ukrainian-book/2977-vasyl-shkliar-presentuvav-roman-pro-upa.html>
4. Дюркгайм Е. Альтруїстичний суїцид. Самогубство. К.: Основи, 1998. С. 255–289.
5. Іваничук Р. Вогненні стовпи: тетралогія. Харків: Фоліо, 2013. 507 с.
6. Кохановська Т., Назаренко М. Василь Шкляр – через жанр до міфу. Літературна дефіляда: Сучасна українська критика про сучасну українську літературу. Бібліотека «ЛітАкценту». К.: Темпора, 2012. С. 209–229.
7. Маланюк С. Нотатники (1936–1968): Документально-художнє видання. К.: Темпора, 2008. 336 с.
8. Ортега-і-Гасет Х. Дегуманізація мистецтва. Вибрані твори. К.: Основи, 1994. С. 238–272.
9. Пахаренко В. Властивості мистецтва. Українська поезика. Черкаси: Відлуння-Плюс, 2002. Вид. друге, доповнене. С. 81–84.
10. Уліцька Д. Феноменологічна філософія літератури. Література. Теорія. Методологія / Перекл. з польськ. С. Яковенка / Упор. і наук. ред. Д. Уліцької. К.: ВД «Киево-Могилянська академія», 2007. С. 114–135.

11. Федорів Р. Єрусалим на горах: роман. Львів: Червона Калина, 1993. 501 с.
12. Шкляр В. Троща. Роман. Харків: Клуб Сімейного Дозвілля, 2017. 417 с.
13. Шкляр В. «Нам бракувало літератури, яка творить націю». Терен Т. RECВІЗИТИ: Антологія письменницьких голосів. Львів: Видавництво Старого Лева, 2017. Кн. 3. С. 260–287.
14. Шурхало Д. 50-річчя операції КДБ «Блок»: арешт в Україні близько 90 дисидентів. 29.02.2024. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/kdb-operatsiya-blok/31648911.html>

REFERENCES

1. Aheieva, V. (2020). Identychnist pidporiadkovanykh: dviinytstvo, maskuvannia i “zrada” [The identity of subordinates: duplicity, disguise and “betrayal”] *Ukrainskyi tyzhden*. Ch. 37 (669). URL: <https://tyzhden.ua/identychnist-pidporiadkovanykh-dviinytstvo-maskuvannia-i-zrada/> [in Ukrainian].
2. Bandera, S. (2008). Perspektivy Ukrainskoi Revoliutsii [Prospects of the Ukrainian Revolution]: Tretie reprintsne vyd. Ivano-Frankivsk: Misto NV. 712 s. [in Ukrainian].
3. Hromadska, L. (2017). Vasyl Shkliar prezentuvav roman pro UPA [Vasyl Shklyar presented a novel about the UPA]. URL: <https://ukrnationalism.com/news/ukrainian-book/2977-vasyl-shkliar-prezentuvav-roman-pro-upa.html> [in Ukrainian].
4. Diurkhaim, E. (1998). Altruistychnyi suitsyd [Altruistic suicide] *Samohubstvo*. K.: Osnovy. S. 255–289. [in Ukrainian].
5. Ivanychuk, R. (2013). Vohnenni stovpy [Pillars of fire]: tetralohiia. Kharkiv: Folio. 507 s. [in Ukrainian].
6. Kokhanovska, T., Nazarenko M. (2012). Vasyl Shkliar – cherez zhanr do mifu [Vasyl Shklyar – through the genre to the myth] *Literaturna defiliada: Suchasna ukrainska krytyka pro suchasnu ukrainsku literaturu*. Biblioteka “LitAksentu”. K.: Tempora. S. 209–229. [in Ukrainian].
7. Malaniuk, Ye. (2008). Notatnyky (1936–1968) [Notebooks (1936–1968)]: Dokumentalno-khudozhnie vydannia. K.: Tempora. 336 s. [in Ukrainian].
8. Orteha-i-Haset, Kh. (1994). Dehumanizatsiia mystetstva [Dehumanization of art] *Orteha-i-Haset, Kh. Vybrani tvory [Selected works]*. K.: Osnovy. S. 238–272. [in Ukrainian].
9. Pakharenko, V. (2002). Vlastyvoli mystetstva [Properties of art] *Ukrainska poetyka*. Cherkasy: Vidlunnia-Plus. Vyd. druhe, dopovnene. S. 81–84. [in Ukrainian].
10. Ulitska, D. (2007). Fenomenolohichna filosofiiia literatury [Phenomenological philosophy of literature] *Literatura. Teoriiia. Metodolohiia / Perekl. z polsk. S. Yakovenka / Upor. i nauk. red. D. Ulitskoi*. K.: VD “Kyievo-Mohylianska akademiia”. S. 114–135. [in Ukrainian].
11. Fedoriv, R. (1993). Yerusalym na horakh [Jerusalem on the mountains]: roman. Lviv: Chervona Kalyna. 501 s. [in Ukrainian].
12. Shkliar, V. (2017). Troshcha [Trout]. Roman. Kharkiv: Klub Simeinoho Dozwillia. 417 s. [in Ukrainian].
13. Shkliar, V. (2017). “Nam brakuvalo literatury, яка tvoryt natsiiu” [“We lacked literature that creates a nation”] Teren T. RECvizyty: Antolohiia pysmennytskykh holosiv. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva. Кн. 3. S. 260–287. [in Ukrainian].
14. Shurkhalo, D. (2024). 50-richchia operatsii KDB “Blok”: aresht v Ukraini blyzko 90 dysyidentiv [The 50th anniversary of the KGB operation “Block”: the arrest of about 90 dissidents in Ukraine]. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/kdb-operatsiya-blok/31648911.html> [in Ukrainian].